

КВЕЛІАШВІЛІ Ірина Миколаївна,
докторант ДРІДУ НАДУ

**ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО НАВАНТАЖЕННЯ
ОРГАНІВ ДОХОДІВ І ЗБОРІВ, НА ЯКІ ПОКЛАДАЄТЬСЯ ЗДІЙСНЕННЯ
МИТНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ**

Розкриваються основні завдання та функції органів доходів і зборів Державної фіскальної служби України з позицій її функціонування як інституту державної служби, зв'язок інституціональних проявів органів доходів і зборів, які забезпечують здійснення митної справи, як правового, економічного, соціального інститутів, особливості актуалізації сервісної функції митної органів.

Ключові слова: державна служба, інститут, органи доходів і зборів, митниця, функція, функціонування.

Kveliashvili I. M. Diversification of the functional load income and fees bodies, responsible for the customs services in Ukraine

The paper presents key tasks and functions of Revenue and Duty Departments of the State Fiscal Service of Ukraine as a public service institution as well as the intersection of institutional aspects of revenue and duty bodies which provide for customs service performance in legal, economic, and social institutional dimensions alongside the peculiarities of customs service functionality.

Key words: public service, institution, revenue and duty agency, customs service, function, performance.

Постановка проблеми. Світовий узагалі й український зокрема досвід розвитку економіки свідчить, що політика економічного зростання може стати результативною лише за умови посилення дієздатності держави, ефективного виконання нею своїх функцій. Одним із ключових важелів посилення цієї

дієздатності, безумовно, є підвищення ефективності роботи органів державного управління, що й має на меті адміністративна реформа, розпочата в Україні. Актуальність обраної проблеми визначається модернізацією митної політики, наближенням її до світових стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання постановки, організації митної справи, митної політики, місця та ролі української фіскальної служби, органів доходів і зборів у системі державних органів, її значення для рішення соціально-економічних завдань стали предметом обговорення на науково-практичних конференціях, сторінках збірників наукових праць з проблем теорії та практики митної справи. Провідна роль у розробці теоретичних та методичних проблем у вирішенні практичних завдань належить І. Г. Бережнюку, П. П. Падуну, П. В. Пашку, І. В. Письменному, В. В. Ченцову та іншим науковцям.

В економічній науці активно досліджуються категорія економічної безпеки, її критерії, показники, механізми реалізації. Цей науковий аспект розглядався І. Г. Бережнюком, А. Д. Войцещуком, А. Е. Воронковою, Б. М. Габрічидзе, О. М. Гончаренко, О. П. Гребельником, О. Б. Єгоровим, Н. А. Липовською, Т. Д. Ліпіхіною, А. А. Мазаракі, М. І. Макаренко, В. П. Науменко, Ю. Є. Петрунею, Д. В. Приймаченко, С. С. Терещенко, П. В. Пашко, І. В. Письменним, В. В. Ченцовим та ін. Удосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення митної безпеки України є актуальним як для науковців, так і для практичної діяльності під час здійснення митної справи.

Мета статті – проаналізувати основні функції органів доходів і зборів під час здійснення митної справи, сформулювати основні фактори, що обумовлюють їх інституціональний розвиток в умовах реформування та гармонізації митної політики держави відповідно до міжнародних стандартів.

Виклад основного матеріалу. Якщо розглянути етапи діяльності сьогоденної фіскальної служби, стає зрозумілим що її реформування та вдосконалення – процес, який відбувається постійно – від етапу становлення (1991 – 1996 рр.), коли було закладено правові основи здійснення митної справи та розпочато розбудову митної системи, і до етапу комплексного вдосконалення діяльності у складі Державної фіскальної служби України, який відбувається зараз.

Об'єктом цього дослідження є функціонування органів доходів і зборів, які забезпечують реалізацію митної політики, предметом – диверсифікація функціонального навантаження залежно від актуалізації інституціональних проявів як правового, економічного, соціального інститутів. За змістом і призначенням завдання Державної фіскальної служби під час реалізації митної політики України відповідно до Митного кодексу України потрібно розділити на такі основні напрями: економічний (фіскальний), технологічний, правоохоронний.

Відповідно до завдань, покладених на органи доходів і зборів, які забезпечують здійснення митної справи (ОДЗ МС), ОДЗ МС виконують складні й різноманітні функції, а саме: захисну, фіскальну (економічну), правоохоронну, статистичну та завдання, що випливають з адміністративно-правового статусу органів державної влади під час формування та реалізації митної політики.

Засоби реалізації митної політики включають, окрім системи принципів та напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки України, її інтеграції до світової економіки тощо й інші заходи. Основними з них є робота з кадрами, пропаганда митної політики в засобах масової інформації, відомча нормотворча діяльність, контроль за дотриманням законодавства декларантами, митними перевізниками, іншими посередниками під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Функція – одна з фундаментальних категорій науки, належить до найбільш істотних характеристик цілеспрямованих організованих систем, до яких, безумовно, належить система органів, що здійснюють митну справу. У найзагальнішому вигляді функція визначається як «відношення двох (групи) об'єктів, у якому зі зміною одного з них змінюється інший» [3, с. 351] (тут і далі переклад автора. – *І. К.*).

Соціальні функції організації допомагають визначити структуру (включаючи набір персоналу, що входить в цю структуру), так само як структура допомагає визначити ефективність, з якою виконуються дані функції.

Функціональний аналіз вимагає «конкретного і детального пояснення механізмів», за допомогою яких виконується функція. Це відноситься не до психологічних, а до соціальних механізмів (тобто розподіл за ролями,

відокремлення інституційних вимог, ієрархічне розташування цінностей, соціальний поділ праці тощо) [7, с. 254].

Обґрунтування системи соціальних інститутів державної служби показує «набір» її основних функцій: організаційно-управлінська, соціально-економічна, сервісна, інформаційно-комунікативна, соціально-правова, духовно-культурна, виховна. Така структура додає державній службі стійкості, стабільності за всіляких зовнішніх і внутрішніх змін. Інституціональний підхід допомагає зрозуміти, що саме необхідно стабілізувати в державній службі.

Державна служба є інтегративним соціальним інститутом, який включає широке коло загальних, спеціальних і окремих соціальних інститутів, злагоджена робота яких унаслідок синергетичного ефекту повинна гармонізувати механізми, регулювати загальне становище в економічному, політичному, духовному й соціальному житті суспільства і задовольняти соціальні потреби громадян. Ці процеси, безумовно, притаманні і митним органам як підсистемі, яка, у свою чергу, утворює специфічний інституціональний комплекс, функціонуючи у вигляді державного, економічного, правового, соціального і соціокультурного інституту. Висловимо припущення, що осмислення інститутів як підсистем у митній сфері дозволить на новому рівні глибше осмислити її соціальні функції.

Фундаментальна цільова функція митної справи полягає в захисті зовнішніх та внутрішніх економічних інтересів країни та її регіонів, у забезпеченні економічної безпеки країни, пов'язаної з іншими аспектами національної безпеки. Головними функціями ОДЗ МС на сучасному етапі розвитку є тарифно-регулююча, фінансово-економічна, захисна, контрольно-пропускна, інформаційно-аналітична. Як латентні функції виявляються сервісна, духовно-культурна та ін. Допоміжними є логістична, правова та кадрова (соціально-виховна).

Таким чином, митна справа регулює економічну діяльність складного організму, забезпечує національну безпеку в економічній, фінансовій, продовольчій та інших життєво важливих сферах суспільства. Соціальна роль ОДЗ МС розкривається через такі її функції, як правоохоронна, фіскальна, зовнішньоекономічна, інформаційна. Економічні функції – фіскальна та регулятивна, захисні – забезпечення національної безпеки країни (економічної,

екологічної, санітарно-епідеміологічної, суспільного порядку, здоров'я населення, культурних цінностей тощо).

У плані нашого дослідження головним інституціональним проявом органів доходів і зборів є їх функціонування як державного інституту. Звернувшись до таких основних функцій держави, як забезпечення законності, макроекономічної стабільності, фінансування базових соціальних послуг і інфраструктури не можна не помітити, що вони безпосередньо пов'язані з функцією регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Добре відомо, що економіка функціонує відповідно до своїх принципів і закономірностей, держава й інститут органів доходів і зборів, як державна структура, – до своїх. Водночас багатуокладна економічна система сучасної України для самореалізації вимагає використання державних принципів і закономірностей. Дійсно, зовнішньоекономічна діяльність багатуокладної економічної системи неможлива без інституту влади, що забезпечує формування і реалізує митну політику, яка містить правові, адміністративні, владні й економічні атрибути державного характеру. Інститут влади, що забезпечує формування і реалізує митну політику, забезпечує державний захист, економічну безпеку, здійснює обмінно-оцінювальний процес у господарському просторово-тимчасовому континуумі суспільства.

Позитивне рішення цього кола питань спонукає дослідників до аналізу проблеми економічної безпеки України. При цьому необхідно зазначити, що помітна специфіка стану нашої країни обумовлена поєднанням таких важливих і складних завдань, як системна трансформація й інтегрування у світову економіку. На цьому стику виникає потреба в концепції національної економічної безпеки, адекватної сучасному стану українського суспільства. І в цьому плані важко переоцінити статусну роль, що відіграють ОДЗ МС в забезпеченні митної безпеки.

Таким чином, органи доходів і зборів під час реалізації митної політики виконують захисні функції відносно нашої країни, забезпечують її національну безпеку, насамперед економічну. П.В. Пашко стверджує: «У сфері забезпечення митної безпеки потрібне вжиття заходів до захисту прав учасників зовнішньоекономічної діяльності, використання надійних і легко зрозумілих інструментів митної справи» [5, с. 155].

Митна безпека може бути забезпечена лише за умови, що політика держави і правова система стабільні та є основою перспективного розвитку авторитету країни. Безпекоспроможність країни, у тому числі митна, тісно взаємопов'язана з довгостроковою стратегією економічного зростання. Стабільність забезпечення митної безпеки впливає на зростання показників економічного розвитку держави [5].

У процесі опрацювання концепції розбудови фіскальної служби України фіскальна політика визначена як один із пріоритетних напрямів роботи. Нині фіскальна функція митних органів України залишається однією з найважливіших, а результати діяльності митниць оцінюються насамперед за критерієм суми коштів, перерахованих ними до державного бюджету. Серед показників роботи митної системи США фіскальні результати відсутні. Якщо ж і надалі митні органи вважати лише фіскальними органами, а їх головним завданням – лише максимальне поповнення державного бюджету, то митні органи, які в пріоритетному порядку мали б захищати економічну безпеку держави, об'єктивно зацікавлені лише у зростанні імпорту [2, с. 488].

Таким чином, головний акцент функціонування ОДЗ МС як інституту переміщений саме у фіскальну площину. Але це не може не відобразитися як на управлінській і організаційній культурі, так і на іміджі митних органів у цілому. Однак слід підкреслити, що принципові перспективи розвитку тарифної та митної політики пов'язані не з фіскальним складником, а з торгово-політичним регулюванням, невід'ємним, безумовно, від переорієнтації державного управління.

В аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень «Пріоритети реформування податкової політики України: як перейти від фіскалізму до стимулювання ділової активності» стратегічною метою реформи податкової системи визнано перехід від домінування принципу фіскалізму податкової політики, коли вона розглядається виключно як інструмент мобілізації доходів до бюджету, до більш активної реалізації її регулятивного потенціалу в напрямі стимулювання економічного розвитку. Це, безумовно, стосується й реалізації митної політики [1].

Як уже зазначалось, головною відмінністю та одночасно особливістю митної політики є те, що вона поєднує в собі економічний і правовий інститути. Основні

завдання та повноваження ОДЗ МС обумовлюються захистом інтересів України, укріпленням її економічного суверенітету та економічної безпеки. Цілком логічно, що норми Митного кодексу України встановлюють: «Державна митна політика – це система принципів та напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки. Державна митна політика є складовою частиною державної економічної політики.

Митні інтереси України – це національні інтереси України, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення державної митної справи» [4].

Отже, можна зробити висновок, що ОДЗ МС як підсистема фіскальної служби України є економічним інститутом, який сприяє становленню й розвитку багатоукладної економіки країни.

Функціонування органів доходів і зборів як правового інституту доцільно розглядати в контексті їх статусу як інституту державної служби. Як правовий інститут державна служба характеризується як комплексна галузь законодавства, суть якої виражають такі положення. Основним завданням державної служби є реалізація Конституції і законів України, забезпечення національної безпеки, державного суверенітету, економічної самостійності, духовно-моральної самобутності країни з урахуванням інтересів її регіонів. Ці функції багато в чому реалізуються саме через інститут діяльності органів доходів і зборів.

Як уже зазначалось, служба в митних органах відбувається як на основі спеціального законодавства про державну службу, що являє собою сукупність юридичних норм, правил і процедур, які регулюють відносини, пов'язані з організацією державної служби і виконанням завдань, які стоять перед нею, так і на основі сукупності правових норм, які регулюють увесь комплекс суспільних відносин, що виникають у специфічній сфері державного управління – митній справі.

Таким чином, ОДЗ МС, як правовий інститут, у межах своєї компетенції здійснюють реалізацію механізмів нормативно-правового регулювання державної митної політики з метою забезпечення національних інтересів та суспільних потреб.

Ексклюзивність правового статусу цього інституту полягає насамперед у тому, що виключно митні органи здійснюють митний контроль на території України. Фактично ця спеціальна функція державного управління є інтегруючим чинником, який формує всі інші головні державні функції, які значною мірою забезпечуються під час формування та реалізації митної політики, а саме: правоохоронні (формування та вдосконалення нормативно-правової бази у сфері митної справи та зовнішньоекономічної діяльності; контроль за додержанням законодавства України з питань митної справи; проведення митних процедур, удосконалення форм і методів їх здійснення; забезпечення повноти надходжень митних платежів до бюджету; контроль за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України, боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил; боротьба з корупцією в митних органах, захист національних інтересів України, здійснення спільно з іншими уповноваженими органами державної влади заходів щодо захисту інтересів споживачів товарів і додержання учасниками зовнішньоекономічних зв'язків державних інтересів на зовнішньому ринку); економічні (управління національною економікою; організація митного простору; митно-тарифне та нетарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності; наповнення державного бюджету); соціальні (захист суспільства, громадянина і задоволення суспільних потреб) та ін.

Треба наголосити, що важливе значення в перспективі нашого дослідження набуває інтерпретація ОДЗ МС як соціального інституту. Як соціальний інститут держави вони упорядковують економічні, політичні, правові, інформаційні та інші відносини й комунікації у сфері зовнішньоекономічних відносин усередині країни і зі світовим торговим простором, забезпечуючи стійкість і передбачуваність взаємодій між торговельними партнерами. У сфері своєї діяльності вони адаптують інституціональні стандарти, що затвердилися в суспільстві й державі, які визначають економічні, правові, політичні, моральні та інші сторони життя суспільства, тобто тісно переплітаються функції, властиві багатьом іншим інститутам.

Митницям, які в зоні своєї діяльності забезпечують виконання завдань, покладених на органи доходів і зборів як своєрідного соціального інституту держави, характерні такі ознаки:

1. Це елемент інституціональної системи держави і світового митного співтовариства, одночасно суб'єкт реалізації митної політики та об'єкт державного управління митною справою в країні.

2. Як самостійний суб'єкт митниці взаємодіють з іншими суб'єктами, які регулюють певні сфери діяльності держави, з одного боку – прикордонною та іншими службами, контролюючими органами, з іншого – вступають у взаємодію із суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та митними посередниками.

3. Головним засобом «втілення інституціональних цілей» є наявність обумовлених інтересами і потребами суспільства, держави соціально значущих цілей існування, функціонування й розвитку митної справи, організаційної структури, ресурсів.

4. Організаційну структуру системи митних органів утворює сукупність територіальних органів центрального органу виконавчої влади, які забезпечують формування та реалізують державну митну політику митниць, що функціонують на основі єдиних інституціональних норм, які регулюють зв'язки і відносини за ієрархією митних органів, між їх підрозділами і персоналом.

5. Сталість внутрішньоорганізаційних зв'язків у митницях обумовлюється наявністю чіткої статусно-рольової структури органів, підрозділів, персоналу, а також відповідних механізмів, що забезпечують організованість, урегульованість і ефективність спільної діяльності.

6. Це суб'єкт певного виду діяльності та суспільних відносин, що об'єднує на професійній основі в соціальну спільноту державних службовців-митників.

7. Організаційну культуру митних органів формують специфічні для неї норми та цінності, закріплені законодавчо, які регулюють внутрішні відносини і зв'язки; забезпечують певний ступінь її відкритості й проникності стосовно впливів зовнішнього оточення.

8. Регуляція суб'єкт-об'єктних зв'язків реалізується через визначені механізми, що забезпечують:

– власний соціально-правовий захист, а також соціально-економічних підсистем суспільства шляхом здійснення контролю над інституціональними типами дій;

– можливість і здатність постійного відтворення й удосконалення на інституціональній основі діяльності, внутрішніх і зовнішніх зв'язків, передачі соціального та професійного досвіду.

З наведеного переліку ознак митних органів як соціального інституту випливає, зокрема, висновок про те, що основна, визначальна повнота й ефективність реалізації покладених на них функцій, рівень їх інституціоналізації залежить від розвиненості комунікативних видів діяльності, оскільки будь-який вид відносин і взаємодій у соціальній системі визначається тільки комунікацією.

Таким чином, соціальний вектор діяльності митних органів обумовлений ефективністю фіскальної функції, тому що митниці є однією з основних бюджетоформуючих структур України, а від доходів державного бюджету значною мірою залежить рівень надання соціальних послуг населенню та матеріальне забезпечення окремих його категорій, соціальний захист та задоволення потреб населення країни.

Складником соціальних функцій під час здійснення митної справи є також гарантування найважливіших прав особистості через реалізацію захисної функції митної політики, яка за світовими стандартами є одним із визначальних чинників і інструментів національної безпеки.

У Законі України «Про основи національної безпеки України» національна безпека визначена як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам [6]. Вище були проаналізовані захисні функції ОДЗ МС.

Безпека є інтегральною категорією та враховує весь спектр загроз і чинників.

Оскільки діяльність органів доходів і зборів сьогодні зорієнтована на вдосконалення сервісу обслуговування суб'єктів господарювання, суб'єктів, що здійснюють зовнішньоекономічні операції, фіскальна служба та її органи можуть розглядатись як соціальний інститут сервісу.

Інтегральний характер соціального інституту сервісу реалізується через сервісну ідеологію, націлену на зняття стресових і конфліктних ситуацій у міжособистісних стосунках. Ознаки сервісної ідеології потребують її структурного

аналізу, розкриття реальних можливостей компонентів, обумовлених цілями і суперечностями. До структури ідеології сервісу належать такі організаційні елементи, які представляють у системі сервісу професійну етику, соціально-практичну інтеграційність, необхідність службового обов'язку, інноваційні дії, попереджувальну толерантність.

Митний сервіс виражається в митних процедурах, що являють собою найважливіший інститут митного права, який визначає митні формальності під час переміщення товарів і транспортних засобів через кордони України.

Враховуючи актуальність реалізації сервісної функції в діяльності митних органів на сучасному етапі, слід особливо акцентувати увагу на розвитку сервісного аспекту в управлінській культурі керівників митних органів. Сервісні прояви в стилі керівника – це організаційні принципи в розвитку соціально-економічного цілеположення, коли варто уникати критичних ситуацій, прагматично оцінювати зростання реальних економічних показників. Сервіс у стилі керівника дозволяє одержати йому необхідну інформацію для підтримки високого рівня культури управління, забезпечуючи високу результативність діяльності організації. Цілком природно, що в діяльності соціального інституту сервісу чимала роль приділяється управлінському консультуванню, що являє собою професійну допомогу керівникам у рішенні складних нестандартних проблем, у зміні стратегії розвитку, у виявленні додаткових джерел зростання й под.

Управлінська культура митного сервісу за характером та змістом – це компоненти багатоаспектної діяльності. У комунікативному просторі митного сервісу це психологічний аспект, стійкість виконання службових обов'язків, етичний аспект, естетичний, культурний чинник, сфера організаційної культури, коли стиль обслуговування та професійна етика взаємно корелюють.

Функціонування митних органів як соціального інституту сервісу означає застосування сучасних технологій, щоб управляти їх діяльністю, спрямованою на захист економіки й усього українського соціуму. Тому управлінська культура митників повинна органічно містити в собі механізми досягнення згоди, порядності й дотримання певних моральних, юридичних, духовних правил в умовах реформування економіки й формування правової держави.

Концепція сервісної митниці як системи державних послуг, що надаються митними органами, органічно вписується в термінологічний апарат адміністративної реформи. Спрощення здійснення митних процедур, використання сучасних інформаційних технологій, які сприяють створенню інноваційної системи оцінки ризиків, стрімкий розвиток електронного декларування та інше, що вже сьогодні здійснюється в митних органах під час надання послуг, спирається на світовий досвід взаємодії з бізнес-структурами та відповідає рекомендаціям всесвітньої митної організації.

Реалізація сервісної функції наблизить митниці України до категорії митних служб за класифікацією всесвітньої митної організації, до якої належать «митниці для учасників зовнішньоекономічної діяльності», коли митниці як сервісний інститут спроможні максимально забезпечити як інтереси підприємців, так і економічну безпеку країни.

Подальший розвиток аутсорсингу в митній справі буде сприяти розширенню кола митних послуг, які забезпечують митні посередники – декларанти, перевізники, фінансові гаранті та ін.

Висновки. Одночасно з досягненнями щодо формування комфортного середовища для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності митні органи повинні сприяти здійсненню світової торгівлі за умови мінімальних витрат для економіки держави, захисту суспільства від незаконного переміщення товарів через митний кордон.

На сьогодні органи доходів і зборів, у розумінні Митного кодексу України, перебувають на стадії активного інституціонального розвитку, на який впливають гармонізаційні процеси в митному адмініструванні відповідно до міжнародних норм та стандартів, а також реформування системи відповідно до принципів адміністративної реформи у державній сфері.

За цих обставин створюються передумови для формування майже нової, що відповідає світовим стандартам, правової бази митної справи та організаційно-правових основ діяльності митних органів.

Список використаних джерел

1. **Аналітична** доповідь Національного інституту стратегічних досліджень «Пріоритети реформування податкової політики України: як перейти від фіскалізму до стимулювання ділової активності». – Режим доступу : www.niss.gov.ua/articles/196.

2. **Бережнюк І. Г.** Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти : монографія / І. Г. Бережнюк. – Д. : АМСУ, 2009. – 543 с.

3. **Беккер Г.** Современная социологическая теория в ее преемственности и развитии / Г. Беккер, А. Босков. – М. : Изд-во иностр. лит., 1961. – 895 с.

4. **Митний** кодекс України : Закон України від 13 берез. 2012 р. № 4495-VI // Відом. Верховної Ради України. – 2012. – № 44 – 45. – № 46 – 47, № 48. – Ст. 552.

5. **Пашко П. В.** Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації) : монографія / П. В. Пашко. – О. : АТ «ПЛАСКЕ». 2009. – 628 с.

6. **Про основи** національної безпеки України : Закон України від 14 черв. 2003 р. № 964 // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 29. – С. 1433.

7. **Явные** и латентные функции / Р. Мертон, Дж. Мид, Т. Парсонс, А. Шюц // Американская социологическая мысль : тексты. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 673 с.

List of references

1. **Analitychna** dopovid Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen «Priorytety reformuvannia podatkovoi polityky Ukrainy: yak pereity vid fiskalizmu do stymuliuvannia dilovoi aktyvnosti». – Rezhym dostupu : www.niss.gov.ua/articles/196.

2. **Berezhniuk I. H.** Mytne rehuliuvannia Ukrainy: natsionalni ta mizhnarodni aspekty : monohrafiia / I. H. Berezhniuk. – D. : AMSU, 2009. – 543 s.

3. **Bekker G.** Sovremennaya sotsiologicheskaya teoriya v ee preemstvennosti i razvitii / G. Bekker, A. Boskov. – M. : Izd-vo inostr. lit., 1961. – 895 s.

4. **Mytnyi** kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13 berez. 2012 r. № 4495-VI // Vidom. Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2012. – № 44 – 45. – № 46 – 47, № 48. – St. 552.

5. **Pashko P. V.** Mytna bezpeka (teoriia, metodolohiia ta praktychni rekomendatsii) : monohrafiia / P. V. Pashko. – O. : AT «PLASKE». 2009. – 628 s.

6. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 14 cherv. 2003 r. № 964 // Ofits. visn. Ukrainy. – 2003. – № 29. – S. 1433.

7. **Yavnyie** i latentnyie funktsii / R. Merton, Dzh. Mid, T. Parsons, A. Shyuts // Amerikanskaya sotsiologicheskaya myisl : tekstyi. – M. : Izd-vo MGU, 1994. – 673 s.